

Име и презиме студента: Наташа Марковић

Наставна јединица: Глаголи као врста ријечи; граматичка категорија глагола: лица, броја, вида (свршени и несвршени), рода (прелазни и непрелазни)

Школа и разред: Основна школа *Вук Караџић*, VII

Датум и вријеме одржавања часа: 5. фебруар 2016. у 10.15h

Врста часа: Обрада новог градива

Наставне методе: Дијалогска, монолошка и текст-метода; логичке и стручне методе

Наставна средства: Табла, креда, наставни листићи

Литература за ученике

1. КОВАЧЕВИЋ, Милош и Бранко Савић. *Српски језик и култура изражавања за шести разред основне школе*. Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2001.

Литература за наставнике

1. НИКОЛИЋ, Милија. *Методика наставе српског језика и књижевности*. Београд: Завод за уџбенике, 2009.
2. СТАНОЈЧИЋ, Живојин и Љубомир Поповић. *Грамматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2010.
3. СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Грамматика српскохрватског језика*. Београд: Нолит, 1957.

Наставни циљеви

Образовни циљеви

Упознавање ученика са језичком појавом, односно проширивање знања о глаголима кроз причу *Прасе*, Бранислава Нушића. Подстаћи ученике да проуче садржину текста, да се са текстом саживе и мислено усмјере ка умјетничком свијету, да спознају суштину приче, као и неке њене важне елементе (хумор, комика). На тај начин омогућити повезивање наставе језика са доживљавањем умјетничког текста. Дакле, преко доживљајне анализе текста, омогућити ученицима лакше откривање и схватање језичке предметности. Акцент ставити на умјетнички текст и тако избјећи немотивисане и формалистичке примјере, неинтересантне ученицима и, углавном, тешке за схватање. Настојати да ученици што потпуније доживе она мјеста у тексту, у којима се истичу глаголи радње, стања и збивања, те она мјеста на којима ће уочити појаву граматичке категорије лица и броја, глаголског вида и глаголског рода. Издвајати адекватне примјере из прочитаног и доживљеног текста и тако долазити до жељених закључака у вези са глаголима. Ти примјери ће тако функционисати као значајне појединости из добро познате цјелине, имаће своје право и пуно значење преко којег треба упућивати ученике да што боље схвате језичку материју.

Увиђање и обнављање познатих и већ обрађених језичких појава и појмова који треба да допринесу бољем и лакшем схватању новог градива, у овом сличају глагола. Упућивање ученика на чињенице које већ постоје у њиховом искуству и кроз дијалог их подсјетити на глаголе као врсту ријечи, на њихову функцију у реченици, те на разлике између глагола радње, стања и збивања. Усмјеравање ученика да у наведеним исказима из полазног текста уочавају примјере, да увиђају њихове међусобне односе и заједничке особине, те тако развијати њихово критичко мишљење и ширити сазнајне видике. Дакле, на основу поредбене методе ученике доводити до тога да врше паралелан увид, односно да уочавају и образлажу сличности и разлике између свршених и несвршених глагола, између трајних несвршених и учесталих несвршених, затим, између прелазних, непрелазних и повратних и на крају, између правих повратних, узајамно повратних и неправих повратних.

Унапријед испланираним подстицањем ученика радним налозима, усмјерити њихове мисаоне радње као што су утврђивање, закључивање, образлагање, доказивање, дефинисање, објашњавање, упоређивање и процјењивање. Вођење ученика путем индуктивне методе. Навођењем довољног броја конкретних примјера, усмјерити их да сами дођу до сазнања о новом и непознатом градиву. Упознати ученике са глаголима као врстом ријечи, са граматичким категоријама глагола: лица, броја, вида (свршеним и несвршеним глаголима) и рода (прелазним и непрелазним глаголима) наводећи примјере из прочитаног текста. Истицати глаголе подвлачењем у примјерима, при томе усмјеравати ученике на значење појединих глагола, а мисли им орјентисати на откривање онога што је заједничко у свим тим разноврсним значењима. Тако уз помоћ индуктивног вођења доводити ученике до тога да самостално упознају нов појам, те им након тога само казивати одговарајући назив, односно стручни термин. На примјер, довести ученике до тога да сами на основу примјера закључе да поједини глаголи означавају радњу која траје или је трајала дуже вријеме, или да они означавају радњу која се завршила у једном тренутку.

Васпитни циљеви

Мотивисањем ученика утицати на њихову вољну активност. Пружати им прилику да у што већој мјери учествују у обради новог градива, да износе своја запажања, доносе закључке, проналазе путеве преко којих долазе до одређених принципа и законитости. Упућивати их да дају погодне примјере и поткријепе све оно што кажу. Развијати њихове радне навике и свјесну активност. Кроз дијалог на часу учити ученике толеранцији, акценат стављати на поштовање туђе личности и туђег мишљења. Опомињати их да морају уважавати и узимати у обзир оно што други ученици кажу, али да према томе заузимају критички став, да доносе свој суд о језичкој појави коју изучавају, те да га јасно и прецизно износе пред свима. Важно је научити ученике да се упуштају у здраве расправе, да међусобно коментаришу одговоре и закључке, да их потврђују или оповргавају, али да све то чине уз одговарајуће аргументе. Спајањем наставе језика са књижевношћу развијати љубав и према једној и према другој области овог предмета, посебно према језику и граматици јер су то ученицима апстрактнија поља од књижевности и теже им је приближити то градиво.

Функционални циљеви

Наводити ученике да износе своје ставове, запажања и доживљаје везане за текст. Подстицати их да сами из њега уочавају примјере који су предмет проучавања, односно да сами препознају глаголе, те од њих тражити да наводе и своје примјере и да доказују како су схватили градиво и у којој мјери га могу практично примијенити. Уз сваку обрађену цјелину, провјеравати како су схватили градиво, те их подстицати да дају своје закључке о глаголима, да своје тврдње могу приказати у новим околностима, односно, да их могу поткријепити другим примјерима. Дакле, ширити знање о глаголима методом дедукције и тако обезбиједити трајније знање и умјење. Превазићи најнижи степен мисаоног ангажовања код дедукције, односно превазићи препознавање нових примјера и ићи ка вишем облику дедуктивног мишљења, то јест ка посредном закључивању. У том случају, ученици, на примјер, на основу објекта треба да закључе о прелазности глагола. Употребом практичне конкретизације, усмјеравати ученике према непосредној употреби глагола у пракси говорења и писања. То подразумијева да они сами наводе примјере за радње, стања и збивања, да уочавају разлике између глаголског вида и глаголског рода. Давати им задатке које ће радити на часу и код куће, наводити их да примјерима посвједоче своје теоријске тврдње, подстицати их да језичком праксом доказују шта су свршени и несвршени, прелазни, непрелазни и повратни глаголи, те категорије глаголског лица и броја. Овим начином рада утицати на сигурност и потпунију усвојеност знања. Повезивати књижевност, граматику, говорну културу и писменост и оспособљавати их да се успјешно служе комуникационим улогама: да успјешно поступају као говорници, слушаоци и сабесједници.

Потребно је поузданим методичким вођењем код ученика што чешће активирати мисаоне радње које су неопходне за стицање знања и самообразовања, односно, постављати им адекватне проблемске задатке и питања, те тако развијати код њих моћ за запажање, упоређивање, закључивање и доказивање, апстракцију и конкретизацију, анализу и синтезу. Један од функционалних циљева јесте и тај да се кроз изучавање глагола код ученика пробуди смисао за увиђање битних детаља и односа, узрочно-последичних веза и функција, да се појача радозналост, истраживачки дух, машта, критичност и вољна активност. Да би се ове мисаоне радње и способности успјешно подстицале и развијале, потребно је да их ученици сами обављају и примјењују током

извршавања конкретних задатака. Оно што још посебно треба истаћи је да ученици треба да имају добру мотивацију за рад и да уз помоћ наставника кроз рад на часу усвајају способност за економичан начин учења.

Мотивисање ученика за рад

Прије најављивања да ће се на часу обрађивати градиво из граматике, без помињања глагола, подстаћи ученике да пажљиво саслушају причу *Прасе*, Бранислава Нушића. Истовремено им треба напоменути да обрате пажњу на то о чему писац говори, на мијењање атмосфере у причи, на хумористичке елементе, те да истакну шта је на њих из приче оставило највећи утисак. Док ученици тумаче текст, они се уносе у узбудљив естетски свијет, уживљавају се причу и прате поступке ликова, те их вреднују. Ученике, дакле, прво упутити да открију одговарајуће умјетничке утиске и тако их заинтересовати за језичку појву која је предмет изучавања. Након тога, треба да проналазе глаголе у тексту, односно глаголе радње, стања и збивања, а затим и глаголски вид и глаголски род, заправо, да се непосредно сусретну са морфолошком материјализацијом језичке појаве која функционише као исходиште естетске сугестије. Ученике заинтересовати за обраду наставне јединице из језика, у њу их увести помоћу умјетничког текста и одговарајућег доживљаја и утиска, да их тако, естетски примијењена језичка појава заинтересује за саму себе. При читању настојати да се истакну глаголи, јер је акценат на њима. Битно је језичку појаву која се сусреће у тексту, односно глаголе, не тумачити формалистички и без доживљајне мотивисаности, јер она мора бити блиска језичком искуству и осјећањима ученика. На тај начин избјећи ситуацију када се ученици према формалистички схваћеним језичким појавама понашају као према немотивисаном и одбојном градиву, које им се из неких њима неразумљивих разлога намеће наставом насилно. Ваља избјегавати и саме дефиниције са стереотипним, рудиментарним и немотивисаним примјерима. Послије кратке књижевноумјетничке анализе, односно оне анализе која ће ученицима бити довољна да открију ново градиво из глагола, они ће бити посебно заинтересовани за стицање новог знања о глаголима као и за обнављање глагола радње, стања и збивања. У даљем поступку све више улазити у подручје чисто граматичких анализа и уопштавања, имајући у виду ученички узраст и предзнање. Након обогаћеног језичког сазнања, поново се враћати умјетничком тексту и практичним облицима језичког комуницирања. Текст управо и јесте извор приступачних и занимљивих језичких примјера, на којима се језичка појава може добро сагледати и објаснити, те нема потребе ученицима давати изоловане и

усамљене реченице које немају мотивисаних садржаја, па тако и губе разлог свога постојања и дјелују као мртви модели, који се могу формално копирати, памтити и репродуковати, али не могу бити функционални у настави. Управо због тога, ученике треба учити да дају своје самосталне и оригиналне примјере и тако им сузбијати мисаону инерцију и имитаторске склоности.

Након почетне мотивације умјетничким текстом и подстицајним задацима, ученицима обезбиједити услове да доживљавају личну афирмацију. Мотивисање и лична афирмација ће постати примарни покретачи ученичке свјесне активности. Ученике посматрати као најактивније субјекте у настави, који свестрано учествују у сазнајном процесу и тако им допуштати да сами дођу до одговарајућих сазнања и открића о глаголском виду и глаголском роду, јер ће на тај начин њихово знање постати продуктивно, примјењиво и трајно. Прво са њима разговарати о утисцима и битним чиниоцима из прочитаног текста. Посебно са њима разговарати о поступцима ликова у причи, те их наводити да приликом језичког изражавања користе што више глагола. Ангажовати ученике у истраживачким и проблемским поступцима, пружити им прилику да сами коментаришу језички поступак у причи, да казују принцип помоћу којег су дошли до свог закључка, те да све то поткријепе својим примјерима. Настојати да код ученика развијемо сложеније мисаоне радње, наводити их да траже и проналазе сопствене путеве и рјешења и тако избјећи једностран, сиромашан и досадан сазнајни пут који се базира само на подстицању пажње и примању, памћењу и репродуковању информација. Ученике заинтересовати за градиво и дати им до знања да се њихово мишљење уважава и цијени, чак и ако је погрешно, или му пак треба нека исправка и допуна. Посебно се похваљује ученичка оригиналност. Узгредно похваљивати активне ученике и укратко коментарисати њихове добре одговоре. Укључити у рад и подстицати и мање активне ученике. Стварати позитивну радну атмосферу, како би ученици били вољни за рад.

Погодним илустрацијама показати однос између субјекта, предиката и објекта, прелазне, непрелазне и повратне глаголе, те глаголски вид и глаголски род. Методом показивања се, такође, јача мотивација. Илустрације имају задатак да одрже и продуже мотивацију која је створена на почетку часа, јер није довољно да се ученици мотивишу само на почетку часа, већ је неопходно да се и даље, током читавог часа, узгредно и допунски мотивишу. Радозналост код ученика је тешко развити, а још теже одржати, тако да ће почетна мотивација лако пресахнути уколико се не напаја са извора радозналости који треба да буду распоређени на читавом сазнајном путу.

Ток часа

Уводни дио часа

Прича *Прасе*, Бранислава Нушића полазни је текст на којем ће се увиђати и објашњавати глаголи. Упућивати ученике да текст доживе и схвате његове битне особености које ће им касније помоћи при обради ове наставне јединице.

Пажљиво слушајте причу „Прасе“. – Припремите се да објасните о чему се говори у овом тексту. – Обратите пажњу на то како је писац приказао атмосферу прије и после бијега прасета – Размислите да ли у тексту има хумористичких (комичних) елемената. – Укажите на дијелове текста који најбоље показују шаљив (хумористичан) начин пишевог сликања ситуације.

Наставник изражајно и интерпретативно чита причу и настоји да нагласи она мјеста у којима глаголи долазе до изражаја. Након читања, слиједи разговор са ученицима о утисцима које је на њих прича оставила. Битно је ученике кроз књижевно дјело заинтересовати за час језика и на тај начин им што више приближити језичку материју, у овом случају глаголе. То ће се остварити тако што ћемо ученике подстицати да доживе текст, да се саживе са ликовима, да прате њихове поступке, као и хумористичке елементе који ће имати посебну улогу при мотивацији ученика, јер су сами по себи примамљиви за тај узраст и управо преко таквих текстова ученици се могу најлакше укључити у активан рад на часу.

Мотивисани за разговор, ученици ће укратко износити садржај приче, уочити да је писац хтио да прикаже једну занимљиву и комичну ситуацију која је настала због прасета које је узео за Божић, како би, како каже „и за његовим столом замирисала свињетина“, као и код осталих људи. Када је узео прасе сви су се дивили, узвикујућу карактеристичним изразом „Охоохо“ који се до краја провлачи кроз причу и појачава њену комику, посебно на крају. Међутим, када прасе побјегне кроз рупу на плоту у другу махалу, у причи настаје обрт. Почине потрага за прасетом, коју писац упоређује са

Наполеоновим борбама, а оне који су му помагали у тој потрази назива Наполеоновом војском. На крају, враћају се са бојишта поражени, војска је сломљена, потрага је била узалудна, а они су разочарани, јер је прасе већ вјероватно доспјело у туђе руке, те му се и тамо диве и узвикују: „Охоохо“.

Главни дио часа

Тек након што ученике упознамо са књижевним текстом на основу којег ћемо обрађивати глаголски вид и глаголски род, прелазимо на обнављање већ стеченог знања о глаголима како би ученици лакше схватили градиво које се само природно надовезује на оно које предстоји за обраду, односно граматичка категорија лица и броја, те глаголски вид и глаголски род.

У тексту је употријебљено много глагола. – Дефинишите шта су то глаголи. – У коју врсту ријечи спадају? – Коју функцију у реченици врше? – Сјетите се шта сте до сада научили о подјели глагола по значењу. – Наведите по неколико примјера за радњу, стање и збивање.

Ученици треба да се подсјете да глаголи спадају у промјењиву врсту ријечи и да изричу радњу, стање и збивање, те да у реченици врше функцију предиката. Затим, сами треба да наведу примјере за радњу, стање и збивање. Када успјешно наведу примјере који су блиски њиховом животном и језичком искуству, поново их упутити на текст и изрећи сљедеће задатке:

Пронађите у тексту и изаберите десет глагола по вашем избору. – Одредите да ли означавају радњу, стање или збивање.

Ученицима ће задатак бити примамљив јер им се пружа могућност избора, те ће њихова заинтересованост за рад бити повећана. Увести их у текст са језичког аспекта тако што ће прво из њега препознавати и одређивати примјере који су везани за њима познато градиво о глаголима, да би касније лакше приступили тексту када дође на ред ново градиво.

Након обнављања градива и утврђивања на самим примјерима, напоменути да се глаголи не дијеле само по значењу, него да се разликују и по другим особинама. Указати им да глаголи имају категорију граматичког лица и граматичког броја. Написати наслов

Глаголи на табли, а испод поднаслов *Граматичко лице*. На табли, такође, записати и сљедећи примјер који се налази у тексту:

рачуна-м

рачуна-ш

рачуна-ø

Ученике упутити да размисле о сљедећем:

– *Запазите ко врши радњу у првом, ко у другом, а ко у трећем примјеру.*

Ученици треба сами да открију да радњу *рачунати* у првом примјеру вршим *ја* који говорим, да у другом примјеру радњу врши *ти* (мој саговорник), а да у трећем примјеру радњу врше *он/она/оно*, који, -а, -е су изван круга говорника и саговорника. Потребно је ученицима нагласити да је граматичко лице категорија заснована на обличком обиљежавању учесника у говорној комуникацији. Зависно од тога да ли се радња, стање или збивање означени глаголом приписују говорном лицу, лицу с којим оно говори или неком (нечем) трећем, који (што) је изван круга говорника и саговорника – глаголски облици промјене времена и начина обично имају различите завршетке. Показати им завршетке на већ записаним примјерима.

Да би ученици схватили категорију граматичког броја глагога, на табли записати сљедећи примјер из текста:

Рачунали смо да је побједа извесно наша...

Упутити их да размисле како ову реченицу да ставе у облик једнине.

Рачунао сам да је побједа моја...

Ученицима назначити да глаголи разликују једнину и множину. Тражити од њих да наведу своје примјере за једнину и множину на основу једног примјера.

Записати наслов на табли *Подјела глагола по трајању радње (глаголски вид)*. Из текста издвојити сљедеће примјере, записати их на табли, подвући глаголе, те на тај начин оспособљавати ученике да истраживачки приступе овој језичкој појави:

Првог дана Божића јео сам супу и говедину...

...свастика је кројила и поправљала на себи неку белу балску хаљиницу.

Рачунали смо да је победа извесно наша.

Снег је вејао... ја сам ишао напред погнуте главе.

Након записивања, упитити ученике да размисле о следећем:

Запазите која се заједничка особина може издвојити за све истакнуте глаголе. — Закључите да ли истакнути глаголи означавају радњу (стање или збивање) која траје или је трајала дуже вријеме, или означавају радњу која се завршила у једном тренутку. — Образложите како можемо то провјерити.

Ученици треба да закључе да се свим наведеним глаголима означава радња која је дуже трајала. Након тога им треба рећи да се свака радња која дуже траје може подијелити на три фазе (дијелове): на почетак радње, наставак радње и завршетак радње. Зато се испред сваког глагола чија радња дуже траје (или је дуже трајала) може употријебити глагол *почети*, јер он означава прву (почетну) фазу глаголске радње. Затим, потребно је кроз примјере провјерити колико су ученици свхатили све што је до сада речено о глаголима чија радња дуже траје, те им навести следећи задатак који ће да обаве усмено уз помоћ својих биљешки или читања са табле.

*У свакој претходно наведеној реченици покушајте да ставите глагол **почети** испред већ постојећих глагола. — Шта примјећујете? — Да ли се радња у реченици измијенила?*

Обављајући успјешно задатак, ученици ће доћи до закључка да се радња у реченици није измијенила, те да се након употребе глагола *почети* измијенио само облик изрицања реченице, али не и њено значење. Када увидимо да су схватили суштину, говоримо им да стављањем глагола *почети* испред других глагола увијек можемо провјерити да ли глагол означава радњу која дуже траје, или је дуже трајала, или ће дуже трајати. Напомиње им се да се само испред несвршених глагола може употријебити глагол *почети*. Ученике подстицати да закључе шта су несвршени глаголи, те им након тога издиктирати дефиницију коју ће записати у своје свеске:

Сви глаголи који означавају радњу која дуже траје (или је дуже трајала или ће дуже трајати) зову се несвршени глаголи или глаголи несвршеног вида.

Када запишу дефиницију у своје свеске, наводе се следећи примјери, записују се на табли, а глаголи се подвлаче:

Остао сам без прасета...

Купио сам лепо прасе...

И кад је све било готово, пришли смо мирне душе редовним пословима.

Жена је измила дјецу...

Слиједи навођење задатака:

*Погледајте следеће примјере. – Упоредите ове глаголе са глаголима несвршеног вида из претходних примјера. – Објасните разлике између њих. – Процијените можемо ли испред њих употријебити глагол **почети**. – Како сте дошли до тог закључка? – Примијените то на примјеру.*

На основу ових примјера ученици треба да уоче да се, за разлику од глагола несвршеног вида, овим глаголима означава се само један тренутак у којем је радња извршена. Када покушају да испред ових глагола употријебе глагол *почети* (**Почео сам остати* без прасета; **Почео сам купити* лепо прасе, итд), увидјеће да то није могуће. Тек онда им се говори да се код ових глагола радња не може дијелити на фазе, пошто означавају само један тренутак у коме је она извршена. Те радње не разликују почетак, наставак и завршетак вршења, јер се догађају у једном тренутку. Зато испред ових глагола није могуће употријебити глагол *почети*. Затим, поново подстицати ученике да сами дођу до закључка шта су свршени глаголи. Исправљати њихове исказе ако је то потребно, те након тога им диктирати дефиницију коју ће записивати у свеске.

Сви глаголи који означавају радњу која не траје, него се завршава у једном тренутку, називају се свршени глаголи или глаголи свршеног вида.

На табли записујемо да се сви глаголи по трајању радње дијеле на:

- 1) несвршене глаголе (глаголе несвршеног вида) и
- 2) свршене глаголе (глаголе свршеног вида)

Такође, записујемо и да се подјела глагола по трајању радње зове глаголски вид.

*У тексту имамо несвршени глагол **ићи** (*ишао сам*) и свршене глаголе **прићи** (*пришао сам*) и **отићи** (*отишао сам*). – Размислите да ли се од глагола*

несвршеног вида могу правити глаголи свршеног вида. – Објасните на примјеру како су настали ти глаголи. – Поткријепите то својим примјерима.

Ученици треба да запазе да су свршени глаголи настали стављањем префикса испред несвршеног глагола: *ићи* → *прићи* (од: *при* + *ићи*); *ићи* → *отићи* (од: *од* + *отићи*), те да закључе да се свршени глаголи граде од несвршених тако што се несвршеном глаголу дода префикс. Записати на табли примјере.

Да би утврдили да ли се од свршених глагола могу градити (творити) несвршени, ученицима наводимо сљедећи задатак:

*У тексту имамо свршени глагол **пипнути** (пипнуо сам) и несвршени глагол **пипати** (пипао је). – Провјерите да ли се од свршених глагола могу творити несвршени. – На наведеним примјерима докажете ту тврдњу.*

На датим примјерима, ученици треба да увиде да је несвршени глагол настао додавањем суфикса *-а* на творбену основу: *пип-ати* и да се несвршени глаголи могу градити од свршених додавањем различитих суфикса. Ученици ће наводити своје примјере за то, као на примјер: *скочити* → *скакати*, *метнути* → *метати*, *остати* → *остајати*, *купити* → *куповати* и слично. Када су већ усвојили чињенице око грађења свршених и несвршених глагола, треба истаћи да несвршени глаголи грађени суфиксима од свршених никад не означавају непрекинуто трајање радње, него означавају стално (вишеструко) понављање једне те исте радње, те се такви глаголи називају учестали. Према томе, несвршени глаголи могу бити:

- 1) трајни несвршени глаголи и
- 2) учестали несвршени глаголи

Подјелу написати на табли.

Како би се одржала мотивација и задржала ученичка пажња и заинтересованост за час, показиваће се илустрације које се односе на глаголски вид, односно на свршене и несвршене глаголе. Такође, оне ће послужити да ученици преко слике лакше усвоје знање, које ће на тај начин остати трајније.

Након тога, прелазимо на други дио обраде градива, записујемо наслов на табли: *Подјела глагола по прелазности радње (глаголски род)*. Потребно је са ученицима обновити знање о објекту (ближем и даљем) како би прича о прелазним и непрелазним

глаголима текла што једноставније и лакше. Напомињемо им да се глаголи не дијеле само по значењу и глаголском виду (по трајању радње), него и према још једној граматичкој особини. Та особина глагола лако ће се уочити у сљедећим реченицама из текста. На табли записујемо примјере:

Купио сам лепо прасе.

Донео сам га кући...

Сви су га редом пиннули...

... на руке(је) натакла беле рукавице...

... куварица је обула моје старе чизме...

Наводимо им задатак:

Провјерите да ли је у сљедећим реченицама могуће употрежити истакнуте глаголе без навођења правог (ближег) објекта. – На који начин сте дошли до тог закључка.

Ученици ће лако доћи до запажања да сви наведени глаголи захтијевају навођење правог (ближег) објекта у акузативу без приједлога, јер у супротном реченица не би имала смисла. Још једном поновити и утврдити оно што су ученици увидјели и казати им да сви наведени глаголи морају имати прави објекат на коме се њихова радња врши, јер радња тих глагола прелази на објекат. Навести дефиницију прелазних глагола, коју ће записати у свеске:

Сви глаголи који захтијевају навођење правог (ближег) објекта називају се прелазни глаголи.

На табли записати сљедеће реченице:

Снег је вејао.

... пришли смо мирне душе редовним пословима.

Утече прасе.

... ја сам ишао напред погнуте главе...

... улете куварица с метлом у собу...

Након записивања примјера, подстаћи ученике да размисле о сљедећем:

Запазите у чему се разликују ове реченице од претходних. – Размислите да ли се уз глаголе из сљедећих реченица из текста мора навести прави (ближи) објекат. – Образложите због чега је то тако. – Уочите шта се у овим реченицама појављује умјесто правог (ближег) објекта.

Од ученика се очекује да примијете разлику између примјера, да запазе да уз ове глаголе не могу стајати прави (ближи) објекти, као што је то случај код прелазних глагола, већ само неправи (даљи) објекти или прилошке одредбе. Слиједи дефинисање непрелазних глагола и записивање те дефиниције:

Глаголи уз које се не може навести прави (ближи) објекат у акузативу без приједлога називају се непрелазни глаголи.

Ученицима назначити да се подјела глагола према прелазности радње назива глаголски род. Подјелу глагола према глаголском роду записати на табли:

- 1) прелазни глаголи
- 2) непрелазни глаголи
- 3) повратни глаголи

На табли записујемо и сљедеће примјере:

... а ја сам се бријао.

... огрнула се једним ћилимчетом...

Вратили смо се са бојишта као Наполеонова војска из Москве.

Након прелазних и непрелазних глагола, примјерима и подстицајима наводити ученике да сами спознају повратне глаголе:

Откријте и образложите по чему се разликују глаголи у сљедећим реченицама од прелазних и непрелазних глагола – Обратите пажњу на ријеч коју ти глаголи увијек имају у свом саставу. – Покажи то практично.

Ученици треба да примијете да се ови глаголи разликују од претходних по томе што у свом саставу имају повратну замјеницу *се*. То своје запажање показују и на властитим примјерима, те доказују да стечено знање умију и практично да примијене. Када

самостално усвоје појам, казује им се да се ти глаголи називају повратни. Записују дефиницију:

Повратни глаголи су они глаголи који у свом саставу увијек имају замјеницу се.

Повратни глаголи се на основу тога какву вриједност у њима има повратна замјеница *се*, разврставају у три групе. Ту подјелу записати на табли:

- 1) прави повратни глаголи
- 2) узајамно повратни глаголи и
- 3) неправи повратни глаголи

Навести примјер за праве повратне глаголе:

Ја се бријем = Ја бријем себе.

Ученике подстаћи на размишљање сљедећим задацима:

Погледајте сљедећи примјер. – Уочите може ли се облик замјенице се замијенити обликом себе у реченици. – Како тумачите значења ових двију реченица? – Имају ли обје реченице смисла? – Наведите своје примјере употребљавајући и једну и другу замјеницу.

Када образложе значења и једне и друге реченице, ученици ће увидјети да су обје исправне и да чак имају и исто значење. Када то закључе, лако ће наводити и властите примјере за праве повратне глаголе.

На табли се записује сљедећи примјер:

Марко и Јован се туку.

Ученици се подстичу на размишљање о узајамно повратним глаголима на сљедећи начин:

Обратите пажњу на то да ли је у овом примјеру могуће замијенити облик се обликом себе. – Објасните до каквих промјена долази када се ова два облика замијене.

Покушавајући да замијене облик *се* обликом *себе* ученици ће схватити да би то довело до промјене значења реченице (као на примјер: *Марко и Јован себе туку*, значило би да Марко туче себе, а Јован себе, а то је сасвим друкчије значење од значења реченице:

Марко и Јован се туку, јер та реченица значи да се они туку међусобно, да један другог туку).

Ученицима се говори да глаголи са обликом *се* показују да мора бити више вршилаца радње (најмање два), који радњу врше између себе и који се узајамно надопуњавају у радњи. Ученици изводе дефиницију узајамно повратних глагола. Након тога, дефиниција им се поново диктира, а они је записују у своје свеске:

Повратни глаголи који показују однос више субјеката у вршењу радње називају се узајамно повратни глаголи.

На табли пишемо и слjedeће примјере:

Миле се смије.

Дејана се радује.

Како би сами дошли до сазнања шта су неправи повратни глаголи ученици се подстичу да размисле о слjedeћем:

*Запазите да ли у наведеним примјерима облик **се** може да буде замијењен обликом **себе**. — Зашто?*

Они ће утврдити да се код оваквих повратних глагола облик *се* никако не може замијенити обликом *себе*, јер би таквом замјеном добили бесмислену реченицу (*Миле *се* смије → Миле *себе* смије). Ученици ће записати дефиницију неправих повратних глагола:

Глаголи који означавају стање у коме се субјекат налази називају се неправи повратни глаголи.

Показују им се и одговарајуће илустрације везане за глаголски род, односно за прелазне, непрелазне и повратне глаголе. Ученици ће уз помоћ илустрација лакше схватити прелазност радње код глагола.

Завршни дио часа

Завршни дио часа предвиђан је за утврђивање обрађеног градива, односно за понављање, објашњавање и примјену стеченог знања о глаголима у новим околностима и на новим примјерима. Ученици на наставним листићима добијају припремљење задатке које треба да ураде на часу. Прије него што почну радити говори им се да ће вјежба бити провјерена. Ученицима се оставља довољно времена да обаве задатак.

Вјежбање

- 1) Од следећих свршених глагола начини несвршене:

обути - _____

остати - _____

завршити - _____

изговорити - _____

изаћи - _____

- 2) Од несвршених начини свршене глаголе:

трчати - _____

гледати - _____

учити - _____

радити - _____

слушати - _____

- 3) Напиши пет учесталих глагола.

- 4) Одреди глаголе према прелазности радње:

правим сњешка - _____

он ће научити - _____

гради кућу - _____

боји се мрака - _____

храни се - _____

пере зубе - _____

трчи према циљу - _____

- 5) Препознај глаголе у тексту и препиши их тако да их разврсташ по прелазности радње.

Мали Томо је заспао, а кад су га пробудили, преплашио се, заплакао и рекао да хоће ићи кући својој мами и да више никад неће бјежати од своје куће. Сви су му се смијали и називали га плачљивком, али он је тако упорно понављао да жели кући, да су напослетку престали. Узели су чамац и вратили се на обалу.

Прелазни	Непрелазни	Повратни
пробудили	заспао	преплашио се
називали	заплакао	се смијали
повнављао	рекао	вратили се
узели	хоће ићи	
	неће бјежати	
	престали	

Сачекати све ученике да обаве задатак. Појединцима који пожелеле да искажу своје мишљење и дају одговоре на питања прије осталих, дати знак да мало сачекају, како не би реметили мисаону активност осталих, јер тренуци те истраживачке обузетости ученика представљају најпродуктивније и најекономичније искоришћено вријеме. Када се говор искључује, а укључује тихи самостални рад, ученици обично више сазнају него током самог дијалошког општења. Дијалог претежно служи за размјену, провјеру и допуну знања које је стечено самосталним радом.

*Рјешења задатака:

- 1) Обувати, остајати, завршавати, изговарати, излазити.
- 2) Потрчати, погледати, научити, урадити, послушати.

4) Прелазни, непрелазни, прелазни, повратни, прелазни, повратни, непрелазни.

Домаћи задатак

Неколико минута прије краја часа, ученицима се даје домаћи задатак, који треба да ураде до наредног часа. Задатак се диктира, а ученици га записују у своје свеске.

- 1) Провјери и напиши који су све глаголи у тексту *Прасе* несвршени, а који свршени тако што ћеш испред сваког глагола покушати употријебити глагол *почети*.
- 2) Издвој из текста:
 - а) трајне несвршене и
 - б) учестале несвршене глаголе
- 3) Пронађи у тексту: прелазне, непрелазне и повратне глаголе.
- 4) Повратне глаголе: *плашити се, ослободити се, мјеркати се, облачити се, радовати се, такмичити се, чудити се, договорити се, чувати се* разврстај на:
 - праве повратне
 - неправе повратне
 - узајамно повратне
- 5) Од слједећих глагола направи једину и множину, те их измијењај по лицима: правити, играти, бацати, урадити и оставити.

Изглед табле

Глаголи

Граматичко лице

рачуна-м (радњу *певати* вршим *ја* који говорим)

рачуна-ш (*ти* – мој саговорник)

рачуна-ø (он/она/оно – који, -а, -е је изван круга говорника и саговорника)

Граматички број

Рачунали смо да је побједа извесно наша...

Рачунао сам да је побједа извесно моја...

Подјела глагола по трајању радње (глаголски вид)

Првог дана Божића јео сам супу и говедину...

...свастика је кројила и поправљала на себи неку белу балску хаљиницу.

Рачунали смо да је победа извесно наша.

Снег је вејао... ја сам ишао напред погнуте главе.

- несвршени глаголи

Остао сам без прасета...

Купио сам лепо прасе...

И кад је све било готово, пришли смо мирне душе редовним пословима.

Жена је измила дјецу.

- свршени глаголи

- Глаголи по трајању радње дијеле се на:

1) несвршене глаголе (глаголе несвршеног вида) и

2) свршене глаголе (глаголе свршеног вида)

- Подјела глагола по трајању радње зове глаголски вид.

ићи → *прићи* (од: *при* + *ићи*)

ићи → *отићи* (од: *од* + *отићи*)

типнути (*типнуо је*) – свршени глагол

типати (*типао је*) – несвршени глагол

- Несвршени глагол настаје додавањем суфикса **-а** на творбену основу.
- Несвршени глаголи могу бити:
 - 1) трајни несвршени глаголи и
 - 2) учестали несвршени глаголи

Подјела глагола по прелазности радње (глаголски род)

Купио сам лепо прасе.

Донео сам га кући...

Сви су га редом **типнули**...

– прелазни глаголи

... на руке(је) **натакла** беле рукавице...

... **куварица је обула** моје старе чизме...

Снег је **вејао**.

... **пришли смо** мирне душе редовним пословима.

Утече прасе.

– непрелазни глаголи

... ја **сам ишао** напред погнуте главе...

... **улете** **куварица** с метлом у собу...

... а ја **сам се бријао**.

... **огрнула се** једним ћилимчетом...

– повратни глаголи

Вратили смо се са бојишта као Наполеонова војска из Москве.

- Повратни глаголи могу бити:

1) прави повратни глаголи (*Ја се **бријем** = Ја **бријем** себе*)

2) узајамно повратни глаголи (*Марко и Јован се **тукну***)

3) неправи повратни глаголи (*Миле се **смије**; Дејана се **радује***)

Прилози за ученике

Прилог 1, текст приче

Прасе

Ви сте сви, разумије се јели о Божићу прасе. А знате ли шта сам ја јео? Првог дана Божића јео сам супу и говедину, другог дана Божића јео сам такође супу и говедину, а трећег дана сам ручао кременадле, колико да и за мојим столом замирише свињетина.

Остао сам без прасета, и то, замислите, пошто сам га већ сагледао, пошто сам га имао у својим рукама.

Купио сам лепо прасе као и сваки други домаћин што је купио, и то још у петак, када су била јефтинија. Донео га кући и сви су га редом пипали и узвикивали: „Охохохо!“ Прво сам га пипнуо ја и узвикнуо: „Охохохо!“, па онда моја жена, па ташта, па свастика, па деца, па куварица. Сви су га редом пипнули и узвикнули: „Охохохо!“

И кад је све било готово, пришли смо мирне душе редовним пословима. Жена је измила дјецу и везала им грдне чалме око главе; ташта је метнула слачицу око врата да јој попусте жиле, и огрнула се једним ћилимчетом, па села крај фуруне, свастика је кројила и поправљала на себи неку белу балску хаљиницу; жена, разумије се, метнула је два кромпира и повезала главу, а на руке натакла беле рукавице те их чисти бензином; куварица је обула моје старе чизме, да би могла у снегу трести ћилиме, а ја сам се бријао.

У сред те идиле, кад је свако био на свом послу, улете куварица с метлом у собу и дрекну: — Утече прасе!

Можете мислити како пуче тај глас као бомба. Писнусмо сви једногласно, па нададосмо се за прасетом... Рачунали смо да је победа извесно наша, али разуме се, у ратним походима и најситнија околност измени ток борбе. На плоту је била једна рупа, кроз коју се прасе провукло и отишло у сасвим другу махалу. То значи да би свака даља борба била узалудна.

Вратили смо се са бојишта као Наполеонова војска из Москве. Снег је вејао и засипао стазе, ја сам ишао напред погнуте главе, а за мном моја војска сломљена и стрвена. А снег је и даље вејао, вејао, вејао, а неко тамо, у далекој ма(ха)ли, већ је ваљда пипао моје прасенце и узвикивао: „Охохохо!“

(Бранислав Нушић)

Прилог 2, наставни листићи

- 1) Илустрација сљедећих глагола: потрчати, трчати, дотрчати.

(слика)

Објасни шта је представљено на слици.

- 2) Илустрације глагола: скочити и скакутати.

(слика)

Објасни разлику између ова два глагола уз помоћ илустрација.

- 3) Илустрације сљедећих реченица:

Дјечак *чита* књигу.

(слика)

На слици обиљежите субјекат, предикат и објекат.

Мирјана *чешља* сестру.

(слика)

Ко овдје врши радњу?

Ко је субјекат?

А ко трпи радњу?

Ко је објекат?

Мирјана *се чешља*.

(слика)

Ко овдје врши радњу?

Ко је субјекат?

На коме се обавља радња?

Ко је објекат?

Задаци:

- 1) Од сљедећих свршених глагола начини несвршене:

обути - _____

остати - _____

завршити - _____

изговорити - _____

изаћи - _____

- 2) Од несвршених начини свршене глаголе:

- трчати - _____
 гледати - _____
 учити - _____
 радити - _____
 слушати - _____

3) Напиши пет учесталих глагола.

4) Одреди глаголе према прелазности радње:

- правим сњешка - _____
 он ће научити - _____
 гради кућу - _____
 боји се мрака - _____
 храни се - _____
 пере зубе - _____
 трчи према циљу - _____

5) Препознај глаголе у тексту и препиши их тако да их разврсташ по прелазности радње.

Мали Томо је заспао, а кад су га пробудили, преплашио се, заплакао и рекао да хоће ићи кући својој мами и да више никад неће бјежати од своје куће. Сви су му се смијали и називали га плачљивком, али он је тако упорно понављао да жели кући, да су напослетку престали. Узели су чамац и вратили се на обалу.

Прелазни	Непрелазни	Повратни

Оцјена припреме и образложење